

MISCELLANEA

HET VLAAMS NATIONALISME

door

LEO PICARD

Wij hadden de heer L. Picard gevraagd het boek van A. W. Willemsen, waarover hieronder spraak is, te willen recenseren voor ons tijdschrift. Tot onze vreugde heeft deze historicus de recensie uitgebreid tot een oorspronkelijke bijdrage waarin zijn eigen herinneringen met de bespreking van het boek van Willemsen vervlochten zijn.

A. W. WILLEMSSEN, *Het Vlaams-Nationalisme. De Geschiedenis van de jaren 1914-1940*. Uitgeverij Ambou, Utrecht, 1969.

Deze tweede uitgave van Willemsens dissertatie over de Vlaamse Beweging sedert 1914 is niet alleen sterk uitgebreid, mede door gegevens uit archieven, die hem in 1958 nog niet ter beschikking stonden, maar hier en daar is de tekst ook herschreven. De algemene geest van het boek is echter onveranderd gebleven en in hoofdzaak is het werk thans ook nog gegrond op het archief van Prof. Geyl, die alle ontvangen kopieën van uitgaande brieven netjes opbergde. De correspondentie van de Utrechtse hoogleraar en Mr. Borginon vormt wel de hoofdzaak. Eerst ook die met de later socialist geworden Herman Vos, die zoals men weet, onder invloed van Geyl het federaal statuut opstelde en, zij het dan ook met veel tegenwerking van sommigen zijner partijgenoten, de Frontpartij van de staat-Vlaanderen-gedachte of van het „Heel-Nederlandse” doel naar de gedachte van een federalistisch België deed overstappen.

In een mijner dagboek aantekeningen uit het begin van het jaar 1939, zie ik dat Geyl aan zijn vriend C. Gerretson (steeds vriend en steeds tegenstander) schreef hoe Colyn hem gezegd had; „Hoe willen de historici weten wat er eigenlijk gebeurd is; er gaat zoveel om in het hoofd van een staatsman, waarvan er geen enkel spoor achterblijft”. Zo zou men zich ook kunnen afvragen: wat is het aandeel van Geyl geweest in de leiding van de Frontpartij in die jaren en wat dat van Vos. Geyl, die jaren lang in Engeland verbleef, had daar de strijd om de Ierse zelfstandigheid en om de „devolutie” van de staatsmacht ten gunste van Schotland en Ierland meegemaakt. Toen Vos en Jacob als activisten gevangen zaten, te Antwerpen, liet hij ze telkens geschriften over deze kwesties toekomen. Nadat Vos in 1933 naar het socialisme was overgegaan (hij was eigenlijk altijd socialist geweest en had in de gevangenis veel werken van Marx gelezen), werd Borginon de rots waarop Geyl het zelfstandig Vlaanderen wilde opbouwen. Borginon is een zeer schrander man en had, ook onder de tegenstanders van het Vlaamse nationalisme, de reputatie van een scherpzinnig jurist. Daarenboven was hij meer Engels dan Duits gericht. Het kwam tot een zeer drukke correspondentie Geyl-Borginon. Op die stukken is Willemsens geschiedenis in hoofdzaak gegrond. Dit geeft er natuurlijk een zekere gerichtheid aan. Willemsen heeft zich later wel iets van zijn meester verwijderd, maar uit deze tweede editie van zijn boek blijkt dit niet.

De titel is ongewijzigd gebleven : Het Vlaams-Nationalisme. Wat is een natie ? Wat is nationalisme ? Er zouden misschien wel een paar honderd min of meer uiteenlopende definities te verzamelen zijn. Bestaat er een Vlaamse natie, een Vlaams nationalisme ? Is er een nationalisme denkbaar zonder staatsvormende macht ? Toen enkele activisten 1914-1918 van een Vlaamse staat droomden, konden zij die niet denken zonder het harnas van de Duitse bescherming. De hele zaak was, dat men niet over voldoende sociale macht beschikte in de liberale staat, die in die tijd nog zeer nauw verbonden was met de katholieke hiërarchie, welke in het Vlaamse land nog de toon aangaf (nawerking van de Contra-Reformatie). Er is in de laatste vijftig jaar veel veranderd in het karakter van de Kerk en deze heeft veel van haar invloed verloren. Daarenboven is het gewicht der economie van Zuid naar Noord verschoven. Dat Willemsen nergens verwijst naar het rapport daarover, dat de Waal Lemoine, later een medestander van Rik De Man, rond 1930 in het *Bulletin de la Banque Nationale* liet verschijnen en dat in Nederlandse vertaling in de *Vlaamse Gids* werd overgenomen, betreuren wij, want deze studie heeft grote invloed uitgeoefend. De tijd zal leren of er nu misschien wel staatsvormende kracht in de Vlaamse Beweging schuilt.

Sommigen dromen van een Vlaamse bourgeoisie, die tegen de Waals-Brusselse (de francofonen) zou opwegen. Anderen — en dat lijkt ons meer in de natuur der dingen te liggen — van een bondgenootschap der Vlaamse intellectuelen met de opkomende vierde stand, om samen een einde te maken aan de heerschappij der bourgeoisie, zoals die zich in het begin der negentiende eeuw gevestigd heeft en een sterke impuls gekregen heeft waar de industriële revolutie zich voor 't eerst krachtig heeft laten voelen, in de tijd der Franse overheersing.

Wij kunnen niet voorzien wat er nog alles gebeuren zal. Van een echt Vlaams nationalisme kan men in ieder geval nog niet spreken, al heeft er dan een Vlaams-nationale partij bestaan. De invloed van deze werd trouwens verzwakt door het verschil van mening over de verhouding tot Nederland. De afgescheurde groep van Verdinaso (van Severen) werd tenslotte zelfs meer Bourgondisch dan Nederlands of Vlaams.

En toch ! Wijlen August Vermeylen heeft in zijn *Kritiek van de Vlaamse Beweging* gezegd : zedelijk staan we zeer sterk, maar op politiek gebied kunnen we niets bereiken. Onze zedelijke invloed lag in de oude eis : In Vlaanderen Vlaams ! De verfransing voelden velen als een druk, daarom ook waren niet zo heel weinig flamiganten, in 1914, blij met de gedachte, dat er een verschuiving van internationale invloed zou intreden, die het franskiljonisme zou kortwieken. De activistische agitatie en de daarop aansluitende Frontbeweging heeft dan ook resultaten opgeleverd; maar het belang ervan werd gruwelijk overdreven. De repressie die er in '18 op volgde, heeft dan weer veel van de minder verstandige daden der activisten doen vergeten. Intussen waren de soldaten teruggekeerd van het IJzerfront. Ook daar had men zich aan een wat holle romantiek tegoed gedaan. Willemsen geeft daarvan, naar ik meen, thans meer documenten, dan in de eerste editie (ik heb de beide teksten niet woord voor woord vergeleken). Sommigen althans van de intellectuele leiders droomden ervan, het in hoofdzaak Vlaamse leger als instrument voor een soort Vlaamse revolutie in te zetten. Wel was er een soms felle agitatie aan het front maar de zegepraal

van de Gealliëerden deed dit alles als stof verstuiven. Die zaak wordt ook door Willemsen nog niet geheel uit de doeken gedaan. Het zal wellicht een verwarde zaak in een verwarde tijd blijven.

Uit oud-frontsoldaten en oud-activisten wordt het Vlaamse front, de Frontpartij opgericht. Ook een paar mannen, die het aktivisme bestreden hadden, zoals Boudewijn Maes te Gent, zoeken nu aansluiting. Te Antwerpen was er een vrij grote kern van oud-leden van de liberale werkersvereniging „Help-U-Zelve” (veelal ambachtslieden maar ook arbeiders uit haven en industrie) die trouw wilden blijven aan hun zeer populaire leider Augustijns, die als aktivist vervolgd werd. Ook onder de diamantslijpers, voor wie de Duitse bezetter ruwe diamant had laten doorkomen en hun bewerkte „steentjes” exporteerden, waren er vrijveel „fronters”. Daarbij kwam dan het geval Huysmans, die als de man van Stockholm te Brussel onmogelijk was geworden en in Antwerpen zich direct een grote populariteit verwierf als flamingant en als „man van Stockholm”. De Antwerpse socialisten trokken het jonge intellect uit de Frontpartij aan (de tegenwoordige burgemeester der stad is een oud-Fronter en een oud-politiek-gevangene) wat de mogelijkheid der Frontbeweging wel wat beperkte, maar dikwijls ook tot samenwerking tussen Front en socialisten, bij demonstraties, enz. leidde.

Maar hier stellen wij opnieuw de vraag: is dat alles nationalisme geweest? In het dikke boek van Willemsen (500 blz.) is wel meer dan de helft aan de oude taalkwestie gewijd. Daarbij konden de Fronters en later ook wel de Vlaamse nationalisten verdienstelijk werk leveren. Borginon heeft dat vooral gedaan op het gebied van de rechtspraak. Vos heeft in overleg met zijn Nederlandse vrienden, dat plaatsvond op de ruime studiekamer van Prof. Gerretson, een zeer belangrijke rol gespeeld in de strijd rondom het Nederlands-Belgisch verdrag. De eerste fronters en daarvoor ook al een paar aktivisten hebben het Belgische annexionisme bestreden en daardoor maakten zij een goede beurt in Nederland. Maar wat het eigen Vlaamse nationalisme betreft, bleef het toch bij holle frasen. Zelfs een zo intelligent man als Herman Vos (een zeer innemende persoonlijkheid trouwens, ik noemde hem wel eens: de charmantste man van Vlaanderen) bezondigde zich daar wel eens aan en sprak dan ook over het bloed, dat de keien onzer straten zou roodverven als de grote dag eenmaal zou gekomen zijn. Maar ook Van Cauwelaert had het over de „barricaden”. Er zaten daarin nog heel wat restanten van de romantische studentenperiode, toen Albrecht Rodenbach zijn toneelstuk schreef over „De Poolse studenten”.

Intussen — Willemsen wijst erop — hadden zich ook een paar handige partij-agenten bij de Fronters aangesloten. Hij noemt het voorbeeld van „Meester Bretagne” uit Ieper (een gepensioneerd onderwijzer) die een virtuoos geworden was in het aanwenden van parlementaire invloed om diensten te bewijzen aan de kiezers. De Backer in Turnhout had hetzelfde talent. Daarenboven had men een akkoord gesloten met de Christen-democraten van Aalst, die, onder de invloed van wijlen Pastoor Daens, altijd zeer Vlaamsgezind waren geweest en over een goede partij-organisatie beschikten.

Zo kwam men er toch toe een kleine partij te vormen. De algemene organisatie echter liet veel te wensen over. *De Schelde*, een Antwerps blad, dat de partij steunde, had geen lezers buiten de eigen Antwerpse vriendenkring. Vos schreef daarin soms zeer goede artikelen, vooral over de internationale

politiek (de Duitsers hadden hem de bekende documentenuitgave over de oorsprong van de oorlog laten geworden), maar was geen echte leider. Men had hem weliswaar ook de leiding van de Kamergroep toevertrouwd maar ook daar sprongen de kameraden steeds uit de band. De beruchte kwestie der valse documenten van Utrecht werd door een warhoofd als Hermans met een zekere Heine, Belgisch agent in Duitsland of „agent double”, bedisseld en de stukken werden dan via de Utrechtse vrienden aan Van Beuningen te koop aangeboden. In Nederland geloofde men aan de echtheid, ze waren ook „echt” door de geheime Belgische dienst vervaardigd om er iemand te laten inlopen. Wie de Belgische politiek van die jaren enigszins van nabij volgde, kon echter bij een eerste lectuur al zien dat ze niet waarlijk echt konden zijn. Zij waren in flagrante tegenspraak met de te Brussel gevolgde lijn. Dat men er in Den Haag is ingelopen, is een wat pijnlijk geval, Dat Van Beuningen er enige duizenden gulden voor over had, is begrijpelijk omdat hij zopas de campagne tegen het Belgisch tractaat geleid had.

Vos, toen hoofdredacteur van *De Schelde*, zei me de dag na het verschijnen van de zogenaamde documenten, dat dit weer een streek was van de onbetrouwbare Ward Hermans, wat niet verhinderde dat enige dagen later de echtheid der stukken nog verdedigd werd in *De Schelde* door Ward Hermans. Terecht wijst Willemsen erop, dat deze hele zaak de Belgisch-Nederlandse toenadering veel geschaad heeft.

Maar er was ook de geldkwestie. Die zal wel nooit in 't reine komen. Is een deel van het geld naar *De Schelde* teruggegaan? Vermoedelijk wel. Er is een steunfonds gevormd, uit giften van een aantal Nederlanders. Of Gerretson zelf wat gegeven heeft, valt niet te achterhalen. Vermoedelijk komt zijn aandeel van Van Beuningen. Mr. Van Es, een advocaat uit Gouda, die in China echter goede zaken had gedaan, gaf eigen geld. Willemsen citeert een woord van Gerretson: de aandelen zijn „in andere handen overgegaan”. Van aandelen is er wel nooit sprake geweest. Maar het is een feit, dat *De Schelde*, die toen meer in steeds groter geldnood verkeerde, zich tot de Duitsers gewend heeft. Die hebben dan gesteund via een Antwerps zakenman, die veel naar het Roergebied exporteerde — ik meen schroot — en dan hogere prijzen mocht rekenen; het verschil tussen de echte prijs en de fictieve prijs ging dan naar *De Schelde*. Later is dat systeem door directe subsidies vervangen, wat ertoe leidde dat verschillende groepen in Vlaanderen zich tot verschillende instanties in Duitsland richtten. Dit deed de verwarring ten top stijgen. Willemsen had hierover misschien wel meer kunnen vernemen. Hij zegt overigens, dat de hele zaak „vrij duister” blijft. Dat zal wel meer het geval zijn met dergelijke zaken. Waar hij echter op pag. 470 zegt, dat Degrelle in het voorjaar 1940 meer kreeg dan *De Schelde*, vergist hij zich. Degrelle kreeg 12.000 Mark per maand maar *De Schelde* kreeg de beschikking over de uitstekend geoutilleerde drukkerij van de *Volksgazet*.

Mr. Van Es, die de zaak helemaal heeft meegemaakt, was op 't einde — dat is in 't begin van de tweede wereldoorlog — erg verbolgen op die „schof-tige” Vlamingen, waarmee een nette man geen zaken kon doen. Of het zo erg was? Ik weet het niet en Willemsen ook niet. Aan Van Es heb ik wel eens gezegd: de Hollanders hadden maar niet zo dom moeten zijn die valse stukken te kopen! Van Es is in maart 1943 gestorven. Of hij papieren heeft nagelaten,

weet ik niet. Zijn weduwe heeft haar tandartsenpraktijk hervat en woont vermoedelijk nog in Wassenaar.

De hele geschiedenis mag wel onverkwikkelijk heten.

Er was ook de invloed van de emigranten. Dat waren, zoals alle emigranten, de zuivere nationalistten, de „katharoi” van het nationalisme en natuurlijk ook, want dat behoort tot het wezen van het emigrantendom — de Franse emigrés en ook de Hollandse patriotten van het einde der achttiende eeuw — grote ruziestokers. Zij leidden het weekblad *Vlaanderen*. Dr. Josué De Decker was ongetwijfeld een intelligent man. Men hield hem voor de aangewezen opvolger van prof. Thomas (Latijn) te Gent reeds vóór 1914 en vóór de ver Vlaamsing. Maar ook een verbitterd man. De Smet was de vrucht der romantische studentenbeweging, een geestelijke broeder van Cyriel Verschaeve; een der voornaamste medewerkers — maar alles verscheen anoniem — was Odiel Spruyt, een priester die Willemsen zeer geleerd noemt en die belangstelling zou gehad hebben voor sociologie en wijsbegeerte. Een Thomist vermoedelijk. A. Van de Poel, een oud-student van de oorlogsuniversiteit, is een paar jaar later gepromoveerd op een proefschrift over Thomas van Aquino en het nationaliteitenbeginsel (hij heeft zich later trouwens ontwikkeld tot een zeer actief journalist). Al die geleerdheid maakte wel indruk op vele jonge mensen en de banbliksems die in *Vlaanderen* verschenen tegen de te weinig principiële partijleiding, maakten het werk van deze laatste nog moeilijker.

Zeer interessante bladzijden wijdt de auteur aan de toenemende katholieke invloed in de partij. Voor Dossel was Vlaamsgezindheid en katholiciteit één, al kwamen de bisschoppen, nauw verbonden met de belangen der katholieke partij, er dan ook toe, de lectuur van alle nationalistische bladen te verbieden, allereerst aan de geestelijken. Die lazen ze natuurlijk toch en zo is het aktivisme en de mede daaruit gegroeide Frontpartij, later V.N.V., wellicht een der bronnen geworden van de contestatie in de Kerk van Vlaanderen. De bisschop van Brugge, die vroeger het voorbeeld van zijn voorgangers volgend, de parochianen verbood voor het Front te stemmen, is nu zo wat aan de leiding gekomen van de opstand onder de katholieken. Het solidarisme van Van Severen, van Leeman en van anderen heeft daar veel toe bijgedragen.

Intussen verhoogde dat alles geenszins de macht der partij en al het gefilosofeer bracht slechts meer verdeeldheid.

Willemsen citeert een brief van Mr. Hendrik Picard, oud-Kamerlid voor de partij aan A. Hendrickx, waarin er weer eens sprake is over samen opmarseren of ieder zijn eigen idee of het idee van zijn ploegje verdedigen. Het heet daarin : als het nu niet tot eenheid komt, dan ga ik er uit. „Ik heb genoeg van dat kinderspel.”

En Herman Vos zei me in 1928 al, blijkens een aantekening in mijn dagboek : „Het is niet aardig te moeten denken, dat men aan zo'n prutspartijtje vastzit.”

Dit brengt ons tot de verhouding van het zogenaamde nationalisme tot de andere partijen.

Tweemaal hebben de flaminganten een mooie kans gehad. Eerst was het socialisme, onmiddellijk na de oorlog, in Antwerpen zeer Vlaamsgezind; wij hebben daar al op gewezen. Het socialisme heeft daar meer van geprofiteerd dan het Frontisme. Tegen het einde van de jaren dertig, was er veel Vlaams

entoesiasme onder de Vlaamse katholieken en had het tot een toenadering kunnen komen tussen het V.N.V. en de Vlaamse groep uit de katholieke partij. De Leuvense professoren gaven een weekblad uit *Nieuw-Vlaanderen* waarin Eyskens verkondigde dat de partij alleen nog kon gered worden door haar te splitsen in een Vlaamse en Waalse afdeling. Sap, die als handig financier, zich meester gemaakt had van het door de groep Van Cauwelaert gestichte dagblad *De Standaard*, drong aan op samenwerking met het V.N.V. Willemsen geeft veel details over die hele zaak. Hier weer staken de „zuivere nationalistes” stokken tussen de wielen. Jammer genoeg is het persoonlijk archief van Sap, naar zijn jongste zoon me mededeelde, in de Meidagen van 1940 verbrand. Borginon en Romsée voelden veel voor zulk een „concentratie” zoals het heette. Maar in die tijd kreeg de nationaal-socialistische ideologie ook steeds meer invloed in dat Vlaamse nationalisme. Borginon trad zelf voor enige tijd uit de partij. Romsée die wel zeer conservatief, maar zeker niet nationaal-socialist was, manoeuvreerde zeer voorzichtig. In ieder geval wilde men de zelfstandigheids-politiek blijven steunen maar of er toen al contacten bestonden met het Hof, blijkt niet uit de meegedeelde stukken. Van enige samenwerking met Hendrik De Man valt er ook niets te bespeuren. De Man zei me dat hij zich ook tot die kringen zou richten, maar het is niet waarschijnlijk dat dit enig succes heeft gehad. Het Vlaams nationalisme wilde ongebonden zijn.

Willemsen deelt ons tal van bijzonderheden mee over al dit. Veel meer dan in de eerste uitgave, zodat men wel van een nieuw boek mag spreken. De algemene conceptie is echter ongewijzigd gebleven en dat valt ten eerste te betreuren. De auteur is door de overvloed van zijn archiefstukken (Geyl bewaarde alles, we zeiden het reeds) min of meer overstelpt geworden. Deze tweede uitgave brengt nog meer stukken maar blijft steeds bij dezelfde opvatting : er moest nu eenmaal een Vlaams nationalisme bestaan en naar de structuur van dit nationalisme werd niet gezocht. Het hele werk is ontstaan in de tijd, dat men het veel over het zelfbeschikkingsrecht der nationaliteiten had. Dus moest er ook in Vlaanderen een strijd geweest zijn voor zelfbeschikkingsrecht der Vlamingen. Deze beweging was er dan ook wel maar in een kleine kring. Willemsen wijst daar zelf op in een nieuw inleidend hoofdstuk. Men kan wel zeggen : die beweging kreeg geen voet aan de grond. Waar ze wel activerend werkte daar was het in de veel bredere kring van de oude Vlaamse beweging, die krachtig groeide onder invloed van de democratie.

Willemsen heeft een enorm materiaal bewerkt en deelt daaruit zeer veel mee, dat van belang is voor ieder die de geschiedenis der laatste jaren van dit land en, voor een deel ook de historie der eerstkomende jaren wil begrijpen. Het wil ons echter voorkomen dat hij het verband met de algemene ontwikkeling van de politiek, de economie en de sociale structuur van het land wel wat uit het oog verliest.

Toen ik hem een paar jaar geleden nog eens ontmoette, toonde hij zich zeer entoesiast over de nieuwste ontwikkeling der historiographie. Bij de bewerking van deze nieuwe druk — waarin toch zeer veel veranderd is en heel wat nieuwe gegevens zijn opgenomen heeft hij zich echter niet door de nieuwe opvattingen laten leiden. Het blijft bij een wat doctrinaire opvatting van het Vlaams nationalisme, dat in de Raad van Vlaanderen tot een ware *débâcle* gevoerd heeft. In het verhaal daarover legt de auteur dan ook weinig

verband tussen de handelingen van de activisten en de strijd om het oorlogsdoel in Duitsland. Hij sluit zich, wat de Duitse politiek betreft, geheel aan bij het bekende boek van F. Fischer, *Griff nach der Weltmacht*, dat inderdaad zeer belangrijke documenten bevat maar geen rekening houdt met de dagelijks veranderende situatie in de politiek. Er is daar een zeer moeilijk probleem voor de historicus. Willemsen ziet het wel maar maakt zich de oplossing te gemakkelijk; daar het alles slecht is afgelopen, moest het wel slecht begonnen zijn. Nader onderzoek is nodig. Dat Lloyd George Hendersen naar Stockholm zond en Huysmans zich tot op zekere hoogte aldaar gedekt wist door Koning Albert, bewijst wel dat er zich op bepaalde momenten andere mogelijkheden hebben voorgedaan. Het eindresultaat verklaart niet het hele verloop van de zaak. Men zou zich ook moeten afvragen in hoever de Flamenpolitiek, goed gehanteerd (het begon immers met de controle op de toepassing der jongste Belgische taalwetten) geen goede resultaten had kunnen opleveren, wanneer de zich steeds meer vereenzaamd voelende activisten, niet op nieuwe hervormingen hadden aangedrongen. Meer dan Bethmann wilde toestaan. Enkelen van die nationalistes uit de oorlogstijd gingen zelfs zover Kanselier Hertling een verrader te noemen. Een aantal meer gematigde leden zijn dan trouwens uit de Raad van Vlaanderen getreden. Tenslotte is alles toch terecht gekomen en de agitatie van de oorlog, heeft tot de Bormsverkiezing geleid, tot de vervlaamsing van de hogeschool van Gent, tot de erkenning in een aantal taalwetten van de eentaligheid, voor wat het bestuur betreft der streek. Dit laatste trouwens mede onder drang van de Walen, die van geen tweetaligheid wilden weten.

In ieder geval vormt dit boek een zeer belangrijke bijdrage tot de kennis van een episode in ons politiek leven. Wellicht geeft Willemsen ons nog eens een meer synthetisch overzicht, waaruit het verband met de andere elementen van het sociaal-economische en politieke leven meer naar voren komt.

Nog een paar kleine opmerkingen :

Over Rik De Man oordeelt de schrijver zeer streng. Hij zou zich geheel aan het nationaal-socialisme hebben overgeleverd. Hij streefde echter toch vóór alles naar een eenheid van de mensen in het bezette gebied tegenover de bezettingsmacht, die men natuurlijk als zodanig moest erkennen en protesteerde vóór 10 mei tegen sommige al te oorlogszuchtige campagnes in de Belgische pers. Dat Leemans zich in '37 afvroeg hoe de socialist De Man de Fronters nog als nationaal-socialisten kon voorstellen, wanneer opvattingen als die van de voorzitter der socialistische partij nodig bleken te zijn om de democratie te redden, was misschien meer als een polemische zet tegen het socialisme bedoeld dan als een afzweren van de Duitse ideologie die door hem jarenlang verdedigd was. De Man, die in de lente 1940 aan zijn vriend Dr. Jules van Roy in den Haag, schreef: „We zullen in ieder geval ons best doen om zo weinig mogelijk menschen in den oorlog te offeren” heeft wellicht meer als pacifist gehandeld dan als neo-socialist, zoals het in Frankrijk heette. Maar hij heeft onder de bezetting een veel moeilijker taak op zich genomen dan Leemans die ambtenaar werd onder het Duitse bestuur. Het is alles zeer moeilijk te beoordelen. Toen De Man het werk dat hij doen wilde niet kon tot stand brengen, heeft hij het land verlaten, Leemans is ambtenaar gebleven, al heeft hij dan dikwijls goede diensten bewezen aan de Belgische grote industrie. Niet ieder politicus doet wat hij wil. Het toeval of het noodlot speelt een grote rol in de geschiedenis.

Daarom moet men voorzichtig zijn met het beoordelen. De nagelaten papieren van De Man zijn weliswaar niet verloren maar in Amerika verkocht. Intussen wordt er thans in de Belgische socialistische partij al milder geoordeeld over De Man.

Volkomen verkeerd is de voorstelling van Edw. Anseele's houding tegenover de Vlaamse Beweging. De boeken die deze in zijn jeugd schreef, getuigen veeleer van het tegendeel. Hij heeft niet alleen alle Vlaamse wetten gestemd, meestal met de steun van al zijn partijgenoten, maar ook deelgenomen aan de campagne voor de vervlaamsing der Gentse universiteit en zelfs, eerder al, voor de zogenaamde tweede wet Coremans, tot de vervlaamsing van het vrij middelbaar onderwijs. In ieder geval had dit punt niet mogen aangeroerd worden zonder verwijzing naar het debat, dat hij voerde met een aantal vrijzinnige studenten waaronder de nog te Gent verblijvende De Man, en dat met een zeer goede motie eindigde, waarin er op het sociale belang van de taalkwestie werd gewezen. Ook op dat punt zijn de dingen niet zo eenvoudig, als ze in de nationalistische of would-be nationalistische propaganda en door vele behoudsgezinde katholieken voor wie Anseele de vijand nr. 1 was, voorgesteld worden. Dat Anseele een tegenstander was van het nationalisme, staat vast. Maar dan komen we terug tot de vraag: wat is nationalisme?

Tenslotte nog een kleinigheid: dat Dr. Jacob, die een zeer vlijtig en accuraat werkend filoloog was, maar soms wanhopig doctrinair kon zijn, in 1929 het plan zou hebben opgevat van een aanval op het stadhuis van Lier, dat men een tijdlang zou bezet houden, is niet juist. Die bezetting van het stadhuis van Lier was een . . . dichterlijke uitvinding van Geerten Gossaert (C. Gerretson) die er in 1915 al herhaaldelijk over sprak. Jacob heeft een ander „theaterstuk” uitgedacht, dat was nog in de Duitse bezetting, in 1917 of 1918, en wel de „afzwering” van Koning Albert door een groepje Vlaamsgezinden. Er was in dat alles veel romantiek. Maar door dit alles heen heeft het belang van de Vlaamse taalkwestie zich toch laten gelden en is er tenslotte toch ook meer toenadering gekomen tussen Noord- en Zuid-Nederland.

Mag ik met een persoonlijke herinnering eindigen? in de maand juli of augustus 1945 ontmoette ik Minister Van Royen op het Lange Voorhout in Den Haag. Wij hadden elkaar in oorlogstijd nu en dan ontmoet en tijdens mijn opsluiting in de gevangenis had hij er, samen met een paar vrienden, voor gezorgd dat ik vitamines kreeg door bemiddeling van de gevangenisbibliothecaris. Hij had trouwens zelf ook nogal enige weken gevangenisdienst doorgemaakt in het zogenaamde Oranje-hotel te Scheveningen (zo noemde men dan de strafgevangenis). Ik heb goed nieuws, zei hij me op die zomerdag: ik kom zopas uit Londen en er is tot een nadere samenwerking besloten met België: Benelux was geboren! Een groot resultaat? De geschiedenis vordert op een sukkel-drafje. Grote resultaten ziet men niet zo ineens. Maar als men terugkijkt op de aktie die de Duitsgezinde Nederlanders — Willemsen handelt er uitvoerig over — samen met de Vlamingen gevoerd hebben, tegen het eng Nederlands conservatisme (Van Kleffens, zei even vóór de oorlog aan Geyl: hou toch op met dat taalgezeur!), dan kan men toch wel aannemen dat al die „Irrungen und Wirrungen” tot iets geleid hebben. Men moet Benelux trouwens beschouwen als een mechanisme dat eerst begint te werken, maar het kan ons gewicht —

dat van het Nederlands-sprekend deel in België en dat van Benelux in Europa, — verhogen.

De toekomst zal het leren. De „kinderstreken” zal men moeten afleren. Het nationalisme zal men als een niet bestaand iets moeten beschouwen, Jacob van Lennep zei indertijd al, na een Alg. Ned. Kongres : „'t zijn kinders”. Maar kinderen worden groot met vallen en opstaan en het is goed, dat men ziet hoe men tenslotte tot een democratische oplossing der taalkwestie zal komen.

Dat de Walen nu ons pseudo-nationalisme schijnen over te nemen, lijkt ons een groot ongeluk. Maar dit punt wordt in Willemsens boek niet behandeld en we hebben het hier over zijn tweede inderdaad belangrijk vermeerderde en, vooral in de inleidende hoofdstukken, o. i. ook veel verbeterde „uitgave”.